

ԽԱԿԱՐԱ-ՔԱՐ

(Պատմուածք)

Պատմութիւնը երկար էր, պապս նստեց, թութունը հանեց գրպանից, հոտ քաշեց, մի պինդ փռշտաց, հաստ թելով կապեց կաշուէ յատուկ դրա համար պատրաստուած տոպրակը, գրպանը դրեց, ձեռքով մի պինդ էլ բեխերը սրբեց՝ և սկսեց...

Ներքե աւագոտ ձորն էր, անդնդախոր և լայն, իսկ առջևն իս Կ. գիւղի տափարակ դիւղը։ Երևում էր Արաքսը, երևում էր «փռշտն ու թափան», իսկ մի փոքր այն կողմ պատմական «խանի-բաղը» աւերումների մի շարքում... Ռուս-Պատմական սահմանադիւսին ենք, ձախ կողմը լեռներ են, մթին քարանձաւներ, բարձր քարաժայռեր... ձորեր ու ձորեր... Այդտեղից երևում են գիւղի սրտին այնքան մօտ նուիրական անուններ, «Կրկտա-խաչ, Շիգեռիճ, Կարմիր քարի օսը, Ուշ-Ղարգաշ», իսկ մի փոքր այն կողմ հորիզոնական ուղղութեամբ մի մեծ սրբատեղի, «Նիսողի Ս. Յովհաննէսը»։ Տեսարանը յուզիչ է մանաւանդ երբ ձախ կողմի՝ «Մուծ-փոսի» ցակուտներից լսում է տաւարի անվերջ բառաչը...

— Տեսնում ես այս սարը, հարցրեց պապս։

— Տեսնում եմ—պատասխանեցի,— Խակարա-քարը չէ՞։

— Այո, հէնց նա է, պատասխանեց նա գլուխը օրօրելով։

— Եղբւ ես այնտեղ մի որևէ ժամանակ, պտտե՛լ ես այն մաղարանները, կրկին անգամ հարց տուեց նա։

— Եղբւ եմ, բայց մաղարանները չեմ մտել, այնտեղ ջանաւարների բռնն է, ասում են...

Պապս քմծիծաղ տուեց, մի փոքր էլ ծիծաղեց, հաղաց էլ, դեղնագոյն թուրը թքեց գետին՝ և ասաց.

— Այն մաղարաններից մէկը մեր զինարանն էր, իսկ միւսը վառօդի պահեստը...

— Ի՞նչպէս, հետաքրքրուեցի։

— Այնպէս, կուզե՞ս լսել։

—Ուրախութեամբ՝ ասացի, և նա սկսեց.

—Ղզլբաշի ժամանակն էր՝ մի սև տարի, ամենայն օր ղզլբաշի զօրքերը գալիս էին ծեծելով, սպանելով, հաւաքում մեզ թօրունով բիրադի, կին, երեխայ, աղջիկ, տղայ, տանում Արազի էն կողմը, պահում չօլերի մէջ. թէ էդտեղ ապրեցէք թէ չէ՝ Ռսի զօրքը կը դայ և ձեզ բոլորիդ կկոտորի... Սև տարի էր, երկու սրի մէջ տեղ էինք մնացել, ուրիշ ինչ անէինք, թանգութիւնն էլ մի կողմից եկաւ, պակաս թողածն էլ դա դիզացրեց... Աշխատող ձեռք չկար, եղած-չեղածը զօրքերը թաւանում էին, իսկ մենք էլ սարերում հազիւ մեր գլխի համար էինք մտածում... Է՛հ, ժամանակը փիս էր բալայ, մենք տեսանք... դուք չտեսնէք...

Պապս մի խոր թառաչ քաշեց, մորթէ փափաղով ճակատի քրտինքը սրբեց; աչքերը բարձրացրեց՝ մէկ էլ նայեց բնական այդ մեծ բերդին, գլուխը օրօրեց. —Էյ գիտի անցած օրեր... ասաց՝ և սկսեց.

—Շարաթներով սոված ենք մնացել... ամիսներով մօր ու քիւլիփաթի երես չենք տեսել, բայց դարձեալ ապրել ենք... Իսանի երեսը պինդ է, օղուլ, նա շանից էլ բէթար է, նեղ օրին դիմացանք... ամա լէն օրին չէ...

—Պնպի, պատմութեանդ թիւը չմոռանաս:

—Ձեռ մոռանայ, գաւակս, շէլակս բռնիր՝ խոտը վեր դնեմ յոգնեցայ, յետոյ կպատմեմ.

Նա օգնեցի, նա համարեա թէ ընկաւ, մի երկար «ուխխան» արեց:—Դինջութիւնը լաւ է, բալաս, ամա ինսանին ո՞վ է դինջութիւն տուել. էշի պէս օրը մինչև երեկոյ հողի մէջ թաւ ենք տալիս, մի կտոր ցամաք հացի համար... Էն էլ որ թողնեն հալալ ուտենք, էդ էլ մի բան է... Էսօրուան էգուց իմբուր չունինք, Օղուլ,—շարունակեց նա—էս ձեռքը՝ էն ձեռքին մօթաջ չընկնի թէ չէ, բանդ պըծած ա, ապա մին միբուքիս նա-յիւր, ինչէր եմ տեսել, գիտեմ...

Նա ձեռքով բռնեց միբուքը, թութունը հանեց նորից, երկու մատով թափ տուեց, ընդ—ընդ արաց քաշեց, դրեց գլուխը պանում.

—Պնպի, պատմութիւնդ:

—Հա, դէ նստիր կպատմեմ, բալաս, էնքան էին կոտորում—սկսեց նա—արիւնը գետ էր դառել... մէկը որդին չունէր, միւսը աղջիկը. մի ուրիշն էլ հայրն ու մայրը... Արագը արիւն կտրեց, լցուեց խեղդուածներով, իսկ մնացած եսիւրները նըրանց վրայով անց կացան, ղզլբաշի զօրքը ուրիշ է, բաւայ,

դուրսը մահը չէր... փստիկներին ձիանց ոտի տակ էին տալիս, իսկ իմ մայրս, որ երեք օրուայ ծննդական էր, փորը ճըղեցին, երեսին նորից պառկեցրին այնտեղ՝ և Արագը ձգեցին... Արագն էլ մեր դուռը մտնում էր, օղու, նա էլ մի կողմից էր կուլ տալիս մեղ...

Պապս կանգ առաւ, չուխի փառակով աչքերը սրբեց, մի պարզ հայեացքով ոտից դուրս չափեց ինձ. և ապա շարունակեց.

— Մօրից եթիմ մնալը ուրիշ բան է, բալաս, նրան ոչ ոք չի հասնի, մայրը թանգ բան է... ամա չէ, մօրից թանկ ուրիշ բան էլ կայ... աշխարհքին հալա չես ճանաչում, օղու, որ մեծանաս՝ ամեն բան կիմանաս... Մեղք-Սարգսի աղջիկը գիտես... մեր սարերի կաքաւն էր ասես... Տոտիկ-տոտիկ էնպէս ման կգա՛ր... էնպէս ծառս կանէր որ ասես հէսա դուռ դառաւ թառաւ... թառան էր բալայ, էն դիւնից եկած մին թառաւոր հրեշտակ էր կասես, իմ առաջին սէքն էր, նրան էլ տալին անհաւատները... էս մէկը հօրս ուղածն է, իմ ուղածը Շամամն էր, ամա շուտ գնաց... Մի անգամ որ «բէնջարի» էինք դնացել, ցօրտ—ախպուրի մօտ ինչե՛ր խօսացինք, գիտես... է՛հ, անցածը թէև փիս է, բայց էրնէլ նրան, բալայ, անցածին օր չի հասնի...

Նա նայեց ինձ, ինչ անելս չիմացայ. դառամալ պապս իմ առաջ երեսայ էր կտրել, նա պատմում էր ամեն ինչ առանց իմանալու թէ ես նրա թոռան-թոռն եմ, մի շիտքերիկ մանուկ. բայց նա չթողեց ինքս ինձ հաշիւ տալ ու շարունակեց.

— Վերջին օրն էր, գիւղի ջահիլներս հաւաքուել էինք Խակարա-քարի մէջ, այդտեղ էր հայրս, Մեղք-Սարգսը, Մեղք-Յովհաննէսը, Աղաւելու հէրը, Աւչի Փարսադանը, չղու չամբարցումա հէրը, և գիւղի մնացած իշխանները, Լուսաբաց էր, Ռսի զօրքը էնպէս եկաւ քաշուանի միջով անցկացաւ որ, թառ պահողները ոչինչ չիմացան, համա որ լուսացաւ, Շահի զօրքը եկաւ... Դիւղը գիւփ լցուեց, մի ձօնդն էլ խանի-բաղումն էր, ասենք էն ժամանակ էսպէս կարգ ու կանոն չկար, Դըլըբաշի Սարազը անկարգ էր, դէ համա ինչ անես որ Ռսի զօրքը յետ գնաց, բաններս փիս էր, ի՞նչ անէինք որոշեցինք դէմ դնել. միակ ճանապարհը սա էր որով պիտի անցնէին— նա ցոյց տուեց ձորը—մին էլ յանկարծ հը Աստծու ձեռքով շինուած բերդից որոտացին հրացանները... մի ամբողջ ամսուայ պաշար ունէինք, վախելու ոչինչ չկար և կուռում էինք...

Շահի զօրքերը յետ դարձան, հգ էր որ գնացին էլ ետ

չդարձան... Ամա մեր ջահիլներից էլ շատ մարդ ընկաւ. էդ բոլորը պարտական ենք էս սարին, տեսնում ես, եթէ դա չլինէր, մեր գիւղը էսօր չէր լինի... Աստուած ցան էլ ա տալիս, դեղն էլ... տղայ ես օգտուիր... որ տեսայ ջահիլութիւնս միտս ընկաւ... ջահիլութիւնը լաւ է, օղուլ, գիթ ջահիլ էի, ամա շուտ պառաւեցի... էհ էրնէկ անցածին...

Նա լռեց: Իսկ խրոխտ Սակարա-քարը իւր լերկ ապառաժներով՝ շարունակում էր մնալ իւր տեղում. մի քանի անգամ շուռ եկայ, կարծես յարգանքով նայեցի նորա բարձրութեան, և թագնուեցայ նրա ստորոտում... պապս շալակեց խուրձ խոտը, մենք ճանապարհ ընկանք...

Ա. ԶԱՆԵԱՆ

Բաղու